

MLADÍ ĽUDIA, INFORMÁCIE A INFORMAČNÉ VZDELÁVANIE – VYBRANÉ VÝSLEDKY PRIESKUMU

Mgr. Beáta Bellérová, PhD.; Beata.Bellerova@uniag.sk ; (Slovenská asociácia knižníc, Slovenská poľnohospodárska knižnica pri SPU v Nitre)

Príspevok predstavuje vybrané výsledky prieskumu informačnej gramotnosti a informačného správania mládeže na Slovensku (PIGIS), ktorý prebehol v októbri 2021 z iniciatívy Slovenskej asociácie knižníc. Realizátori prieskumu upozorňujú, že zistenia treba posudzovať v kontexte zložitej situácie pandémie COVID-19. Prínosy vidia najmä v tom, že vďaka prieskumu získali knižnice informácie o témach a formách informačného vzdelávania, ktoré mladí ľudia preferujú. Prieskumnú vzorku tvorilo 1 295 respondentov v rámci 4 vekových skupín. Zber údajov prebiehal prostredníctvom online dotazníka. Výsledky boli vyhodnocované za všetkých respondentov spolu a osobitne za vzorku študentov vysokých škôl (ktorí predstavovali 77 %), takže môžu byť užitočné pre informačné vzdelávanie v akademických knižniciach. Na základe výsledkov možno skonštatovať klesajúci záujem o niektoré tradičné témy informačného vzdelávania a posun k novým témam ako kritické myslenie či hodnotenie kvality informácií. Podrobný popis, ako aj výsledky prieskumu bude autorský kolektív prezentovať v samostatnej publikácii.

<http://doi.org/10.52036/1335793X.2022.1-2.6-11>

V októbri 2021 prebehol prieskum informačnej gramotnosti a informačného správania mladých ľudí. Prieskum iniciovala Slovenská asociácia knižníc (SAK) ako súčasť projektu Knižnice a informačné vzdelávanie, ktorý sa realizoval vďaka finančnej podpore Fondu na podporu umenia. Motiváciou spracovania projektu, zameraného na problematiku informačného vzdelávania, bola skutočnosť, že hoci je informačné vzdelávanie dôležité a potrebné, nevenuje sa mu primeraná pozornosť, resp. slovenské knižnice väčšinou nemajú dobré podmienky na to, aby mohli zabezpečiť informačné vzdelávanie v primeranom rozsahu a kvalite. Možno povedať, že existuje veľký nepomer medzi potrebou informačného vzdelávania a možnosťami jeho poskytovania zo strany knižníc všetkých typov a tiež jeho podporou zo strany vzdelávacieho systému. Jedným z cieľov prieskumu s pracovným názvom PIGIS (Prieskum informačnej gramotnosti a informačného správania) bolo spoznať postoje mladých ľudí, ktorí sú podstatnou cieľovou skupinou informačného vzdelávania, utvoriť si obraz o ich názoroch, správaní, preferenciách súvisiacich s vyhľadávaním a využívaním informácií, získavaním a zlepšovaním informačných zručností.

Prieskum prebehol formou online dotazníka na stránkach členských knižníc asociácie a trval približne mesiac. Jeho výsledky zásadne ovplyvnila pandémia

COVID-19, pretože sa uskutočnil v čase, keď boli dlhodobo z dôvodu protipandemických opatrení vážne obmedzované služby knižníc. Hoci z tohto dôvodu vnímame zistenia s určitou rezervou, vieme z nich odvodiť závery prospešné pre prax a lepšie porozumieť požiadavkám a potrebám mladých ľudí. Bezpochyby však musíme byť opatrní pri interpretácii niektorých číselných údajov, najmä tých, ktoré sa týkajú účasti na podujatiach informačného vzdelávania či využívania knižníc a ich služieb. Realizátori projektu si boli vedomí rizika, robiť prieskum v tak mimoriadnej a zložitej situácii. Napriek tomu sa rozhodli, že výsledky môžu, okrem iného, aj poskytnúť príležitosť pre porovnanie zmeny v čase, keď sa situácia „dostane do normálu“.

AKO MLADÍ ĽUDIA VYUŽÍVAJÚ KNIŽNICE A AKÉ SLUŽBY KNIŽNÍC PREFERUJÚ?

Respondentmi boli mladí ľudia vo veku 15 – 30 rokov, ktorí boli rozdelení do 4 vekových skupín (15 – 18, 19 – 21, 22 – 25, 26 – 30). Prevažovali študenti vysokých škôl (77 %), menej zastúpení boli žiaci stredných škôl a zamestnaní. Na otázku, či využívajú služby knižnice respondenti uviedli:

- 32 % využíva verejné knižnice
- 7 % vedecké
- 47 % akademické
- 4 % školské

- 3 % iné
- až 37 % uviedlo, že nevyužíva žiadnu knižnicu.

Vyhodnotenie odpovedí na rovnakú otázku pre respondentov, študentov vysokých škôl, sa mierne líšilo:

- 29 % využíva verejnú knižnicu,
- 9 % vedeckú,
- 60 % akademickú,
- 33 % nevyužíva žiadnu knižnicu.

Vysoké percento respondentov nevyužívajúcich služby žiadnej knižnice zaráža, najmä vo vzťahu k študentom vysokých škôl a vyvoláva otázku, aká je úroveň absolventa vysokej školy, ktorý nepotrebuje informačné zdroje a služby knižnice. Na druhej strane poteší skutočnosť, že respondenti uviedli súbežné využívanie viacerých typov knižníc (najčastejšie súbežne akademickej a verejnej). Viacero knižníc využíva približne tretina tých, ktorí uviedli, že knižnice využívajú.

Práve pri tejto otázke predpokladáme skreslenie spôsobené pandemiou. Okrem toho sa pri interpretácii vynára otázka, či si študenti vždy uvedomujú, že využívajú služby knižnice, aj keď nemajú registráciu (napr. prístup k licencovanému obsahu). Pre túto domnienku možno nájsť zdôvodnenie v odpovediach na ďalšiu otázku z prieskumu – aké služby knižnice respondenti využívajú. V odpovediach na všeobecnú otázku o tom, či využívajú služby knižnice študenti vysokých škôl v 33 % uviedli, že nevyužívajú, ale vyhodnotenie odpovedí týkajúcich sa konkrétnych služieb ukazuje percento nevyužívania 29 % (Tab. 1).

DO AKEJ MIERY MLADÍ ĽUDIA POZNAJÚ A POUŽÍVAJÚ ELEKTRONICKÉ INFORMAČNÉ ZDROJE?

Znalosti a využívania elektronických informačných zdrojov (EIZ) sa týkali dve otázky, jedna zameraná na licencované EIZ (databázy ako Web of Science, Scopus, Science Direct, SpringerLink...) a druhá na voľne dostupné špecializované zdroje (databázy Štatistického úradu SR, OECD iLibrary, Google Scholar...). Obidve otázky považujeme za relevantné najmä z pohľadu študentov vysokých škôl a zamestnaných respondentov. Žiaci stredných škôl majú relatívne obmedzený prístup k licencovaným databázam a informačná potreba ich zriedkavejšie motivuje k práci so špecializovanými databázami. Vyhodnotenie odpovedí indikuje, že študenti vysokých škôl nepoznajú licencované zdroje tak dobre, ako by sme predpokladali. Akademické knižnice by mali určite zlepšiť ich propagáciu, nielen v rámci informačného vzdelávania, ale aj ako súčasť propagácie svojej ponuky. Napríklad databázu Web of Science pozná alebo používa 38 % študentov, Science Direct 30 % študentov, SpringerLink 27 %, rovnako aj Scopus. Najvyššia miera znalosti a využívania licencovaných EIZ sa (pochopteľne) potvrdila u študentov tretieho stupňa štúdia, pričom práve táto skupina respondentov prejavila (prekvapivo) najvyšší záujem o vzdelávanie týkajúce sa práce z databázami. Zamestnaní mladí ľudia najviac poznajú alebo používajú databázu Scopus (23 %).

Z voľne dostupných zdrojov sa percentuálny podiel odpovedí „poznám“ alebo „používam“ týkal Google Scholar (59 %), Centrálného registra záverečných prác

Služba	Všetci respondenti	Študenti vysokých škôl
Výpožičky beletrie	26 %	23 %
Výpožičky odbornej literatúry	40 %	43 %
Výpožičky študijnej literatúry	43 %	52 %
Rešeršné služby	6 %	7 %
Databázy na webových stránkach knižnice	25 %	29 %
Online, telefonické, e-mail konzultácie, manuály, inštruktážne videá	7 %	8 %
Podujatia pre verejnosť, kluby	4 %	4 %
Žiadne	34 %	29 %

Tabuľka 1 Využívanie jednotlivých služieb knižníc (Knižnice a informačné vzdelávanie, 2022)

(49 %) a verejných databáz Štatistického úradu SR (43 %). Uvedené údaje sú za všetkých respondentov.

Vzájomné porovnanie odpovedí na otázky licencované versus voľne dostupné EIZ považujeme za irelevantné z rôznych dôvodov. Sú nimi, napríklad širšia dostupnosť voľných EIZ, jazyková „bezbariérovosť“ slovenských zdrojov a ďalšie. Treba podotknúť, že tak v prípade licencovaných EIZ, ako aj tých voľne dostupných, prevažovali odpovede „poznám“ nad odpoveďami „používam“.

AKO MLADÍ ĽUDIA VYHĽADÁVAJÚ INFORMÁCIE? AKO ZÍSKAVAJÚ POZNATKY O PRÁCI S INFORMÁCIAMI?

Pri zisťovaní, ako mladí ľudia vyhľadávajú informácie si respondenti mohli vybrať z niekoľkých možností, uvádzame údaje za všetkých respondentov a v zátvorke údaje za študentov vysokých škôl:

- Google 95 % (95 %)
- Iné vyhľadávače 24 % (26 %)
- V knižnici osobne 30 % (32 %)
- V databázach na webovej stránke knižnice 36 % (42 %)
- Objednám si rešerš 5 % (6 %)
- Spolužiaci, kamaráti, učitelia 55 % (56 %)
- Inak 13 % (13 %)
- Nevyhľadávam vôbec 2,4 % (1,6 %)

Najvyšší percentuálny podiel odpovedí pre Google neprekvapuje. Tu vidíme súvislosť s vyhľadávaním v licencovaných EIZ, pretože sú často indexované, a tým aj vyhľadateľné v Google, takže sa študenti dostanú k ich obsahu bez toho, že by si boli vedomí toho, že využívajú zdroje vydavateľov ako sú Elsevier či Springer, keďže sú pri vyhľadávaní často afilovaní s „materskou“ inštitúciou. Štatistiky využívania EIZ totiž ukazujú vysokú mieru ich využitia, čo však úplne nekorešponduje s odpoveďami respondentov. Prekvapivé môže byť vysoké percento spolužiakov, kamarátov a učiteľov ako zdroja informácií. V kontexte štúdia na strednej a vysokej škole sú učitelia prirodzeným a podstatným zdrojom informácií. Pri spätnom pohľade môžeme povedať, že mohlo byť v našom prieskume vhodnejšie ponúknuť osobitne možnosť „spolužiaci, kamaráti“ a osobitne možnosť „učitelia“. Okrem toho by mohlo byť zaujímavé doplniť získané informácie kvalitatívnym výskumom, napr. rozhovormi s vybranými respondentmi pre lepšie porozumenie relatívne zložitého javu. Výskumy v informačnej vede svedčia o tom, že spolužiaci, kamaráti, ale aj príbuzní boli a sú súčasťou informačného horizontu mladých ľudí (Sonnensvald et al. 2001; Steinerová et al. 2010), hoci pohľad praxe sa

môže líšiť.

Autorov dotazníka zaujímali najmä vyjadrenia vo vzťahu ku knižniciam a zdrojom, ktoré poskytujú. Podiel 42 % vyhľadávania informácií v databázach na webovej stránke knižnice by sme mohli v tomto kontexte hodnotiť skôr pozitívne.

Jedna z otázok prieskumu sa zamerala na zistenie, odkiaľ a v akej miere získali mladí ľudia poznatky o vyhľadávaní a spracovaní informácií. Pre ponúknuťé možnosti mohli zvoliť vysokú mieru, nízku mieru alebo žiadnu. Pri vyhodnotení pripomíname skreslenie spôsobené pandemiou, prinajmenej pokiaľ ide o vzdelávacie podujatia knižníc a osobné kontakty s knihovníkmi. Odpovede všetkých respondentov boli nasledovné:

- Štúdium na základnej škole 20 %
- Štúdium na strednej škole 46 %
- Štúdium na vysokej škole 68 %
- Knižnica – na kurze 7 %
- Knižnica – zamestnanci 12 %
- Knižnica – web 15 %
- Spolužiaci, kamaráti 35 %
- Iné – 19 %

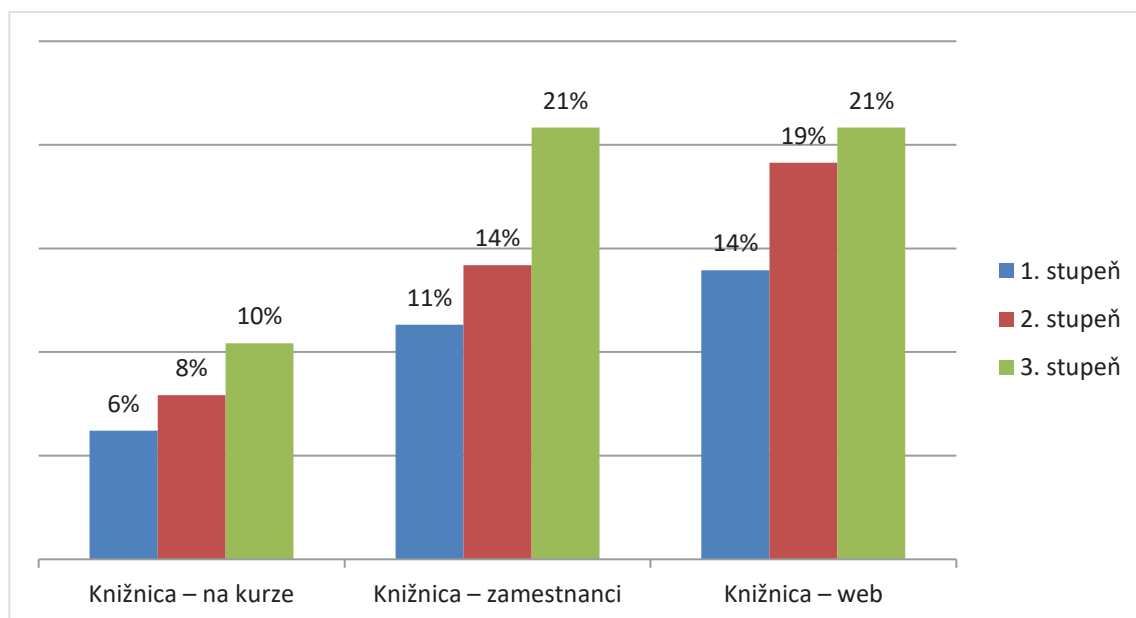
Percentuálny podiel študentov vysokých škôl, ktorí uviedli vysokú mieru získania poznatkov o práci s informáciami v knižnici (na kurze, od zamestnancov alebo na webe) rastie so stupňom štúdia, čo je prirodzené. Odvodiť možno o. i. význam webových stránok knižníc a obsahu ktorý ponúkajú (obr. 1).

AKÉ VZŤAH MAJÚ MLADÍ ĽUDIA K CITOVANIU A K HODNOTENIU KVALITY INFORMÁCIÍ?

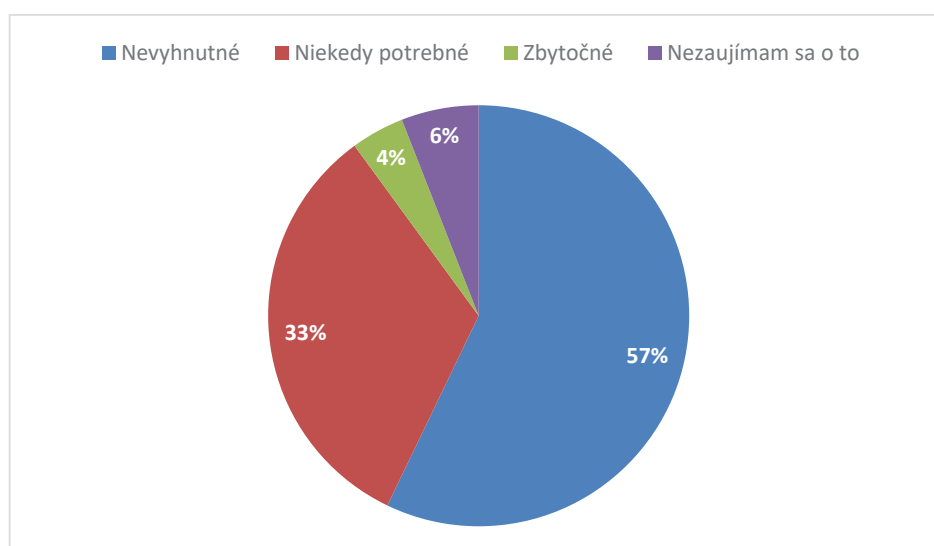
V prieskume bola zaradená skupina otázok zameraných na zistenie postojov mladých ľudí k citovaniu a k hodnoteniu kvality informácií. Interpretácia odpovedí týkajúcich sa citovania textov alebo obrázkov (obr. 2 a 3) závisí od uhla pohľadu, teda či hodnotíme ako správnu odpoveď iba „nevyhnutné“ alebo aj „niekedy potrebné“. Pri sledovaní postojov k uvádzaniu zdrojov obrázkov sa ukazuje menšia informovanosť, dokonca aj u študentov vysokých škôl, 19 % študentov prvého stupňa vysokoškolského štúdia a 13 % druhého stupňa ho označilo ako „zbytočné“.

Veľmi zaujímavý je pohľad mladých ľudí na kvalitu informácií. Kvalitu používaných informácií si overujú respondenti nasledovne:

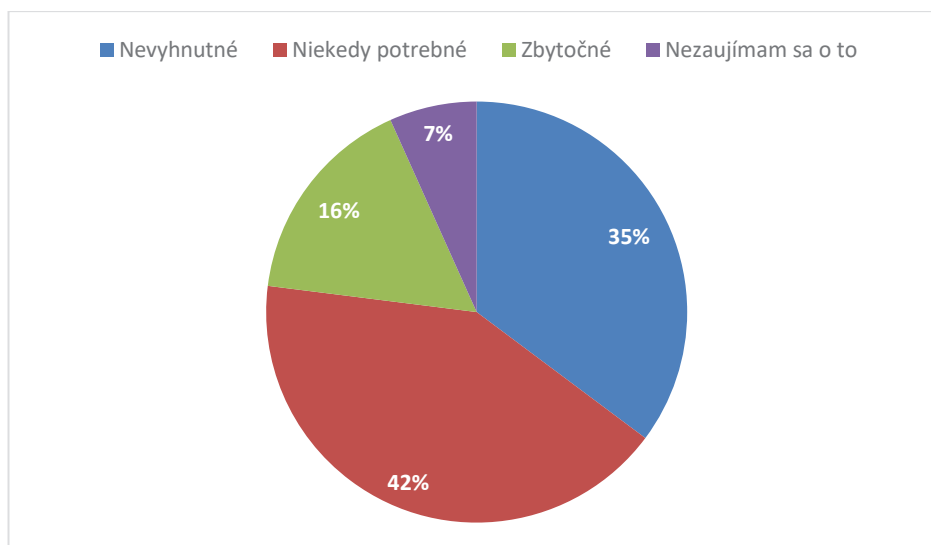
- 42 % vždy
- 53 % občas
- 2 % nikdy
- 3 % to nezaujíma

Obrázok 1 Študenti vysokých škôl, ktorí uviedli vysokú mieru získania poznatkov o práci s informáciami. Vyhodnotenie podľa stupňa štúdia

Obrázok 2 Postoje mladých ľudí 15 – 30 k citovaniu, resp. uvádzaniu zdroja textov (Knižnice a informačné vzdelávanie, 2022)

Obrázok 3 Postoje mladých ľudí 15 – 30 k citovaniu, resp. uvádzaniu zdroja obrázkov
(Knižnice a informačné vzdelávanie, 2022)

Podiel odpovedí „vždy“ rástol s vekom a stupňom vysokoškolského štúdia. Vo vekovej skupine 26 – 30 rokov bol 65 % a v skupine študentov 3. stupňa vysokej školy 71 %. Najnižší bol u žiakov strednej školy, resp. vo vekovej skupine 15 – 18 (26 %). Nadväzujúca otázka sa týkala kritérií kvality informácií, ktoré respondenti sledujú (obr. 4). Jednoznačnú prioritu mala aktuálnosť (85 %), komu sú informácie určené zaujíma iba 44 % mladých ľudí. O takto nastavenom hodnotení kvality informácií by sa dalo určite polemizovať.

NÁZOR MLADÝCH ĽUDÍ NA INFORMAČNÉ VZDELÁVANIE, KTORÉ PONÚKAJÚ KNIŽNICE. AKÉ TÉMY A FORMY INFORMAČNÉHO VZDELÁVANIA ICH ZAUJÍMAJÚ?

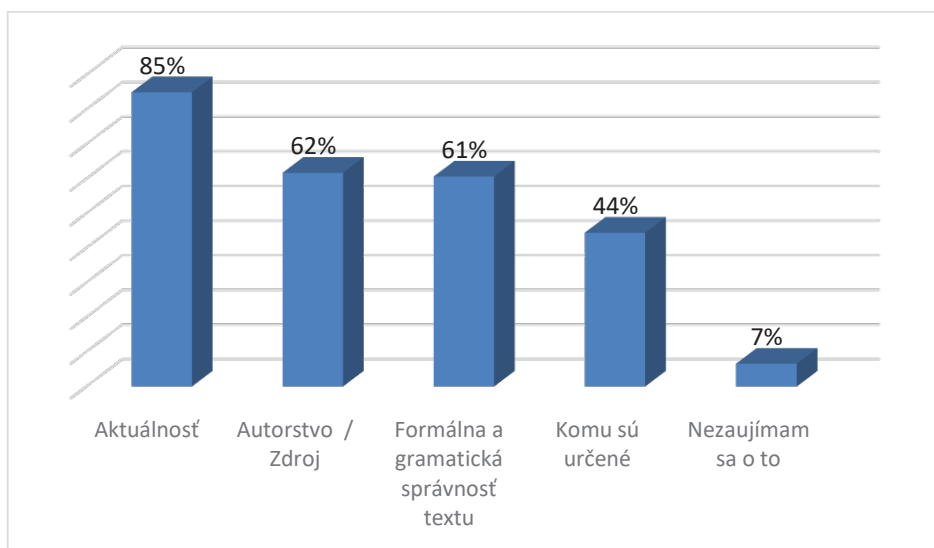
Mladí ľudia, ktorí absolvovali informačné vzdelávanie ho najčastejšie označili ako „dôležité, ale nie nevyhnutné“ (54 %), ako „nevyhnutné“ ho označilo 7 % respondentov, až 22 % nevedelo zaujať stanovisko. Štruktúra odpovedí študentov vysokých škôl ako celku sa takmer nelíšila, ale v rámci tejto skupiny sú zaujímavé odpovede študentov 3. stupňa, ktorí možnosť „nevyhnutné“ označili v 19 % a možnosť „dôležité, ale nie nevyhnutné“ v 62 %. Voľbu, že informačné vzdelávanie považujú za „skôr nedôležité“ označilo 12 % študentov 1. stupňa ale iba 2 % študentov 2. stupňa vysokoškolského štúdia. Výsledok možno chápať ako dôsledok nárastu informačných potrieb so stupňom štúdia, ale verme, že zároveň aj ako dôsledok vzdelávacích aktivít knižníc. Prieskum ukázal, že okruh mladých ľudí, ktorí majú skúsenosti s informačným vzde-

láváním nie je taký veľký, ako by sme predpokladali. Dôvod prisudzujeme koronakríze, ale usudzujeme, že to nie je jediný problém. Najväčší, dlhodobý problém vidíme v zhoršujúcich sa personálnych podmienkach knižníc – znižovanie počtu zamestnancov (najmä v akademických knižniciach), veľký podiel knihovníkov bez knihovníckeho vzdelania a zároveň nedostatočné vzdelávanie knihovníkov vo všeobecnosti. Základom informačného vzdelávania je lektor, ale dobrým lektorom môže byť iba knihovník, ktorý je profesionálne zdatný, má pedagogické zručnosti, je motivovaný a má silnú podporu nových technológií. Potrebu rozvoja odborných znalostí knihovníkov, ktorí sa venujú informačnému vzdelávaniu naznačujú odpovede na otázku, o aké témy informačného vzdelávania by respondenti mali záujem (vybrali sme iba niektoré možnosti):

- Služby knižnice 13 %
- Vyhľadávanie v katalógu knižnice 24 %
- Vyhľadávanie v databázach (EIZ) 42 %
- Hodnotenie kvality informácií 43 %
- Ako vyhľadávať literatúru/tvorba rešerše 44 %
- Ako citovať 47 %
- Kritické myslenie 49 %
- Metodika písania záverečných prác 54 %

Veková skupina 15 – 18 ročných respondentov prejavila najväčší záujem o tému kritického myslenia (44 %), nasledovali témy Metodika písania záverečných prác (42 %), Súkromie a ochrana dát na internete a Hodnotenie kvality informácií (rovnako 35 %).

Opäť boli určitým prekvapením odpovede študentov

Obrázok 4 Kritériá, ktoré mladí ľudia sledujú pri hodnotení kvality informácií
(Knižnice a informačné vzdelávanie, 2022)

3. stupňa vysokoškolského štúdia, ktorí zvolili:

- Vyhľadávanie v databázach (EIZ) 75 %
- Ako citovať v 67 %
- Kritické myslenie 60 %

V prípade študentov 3. stupňa, doktorandov, knižnice často predpokladajú relatívne vysokú úroveň informačných zručností, ale zrejme to nemusí byť vždy pravda. Na druhej strane, táto skupina resp. podskupina respondentov nebola príliš veľká, a tak mohlo prísť k skresleniu.

Okrem obsahu sa zisťoval záujem o formy informačného vzdelávania, a tiež potenciálny záujem o aktivity knižníc v tejto oblasti. Podrobnejšie výsledky možno nájsť v pripravovanej publikácii Knižnice a informačné vzdelávanie, ktorá je výstupom projektu.

Z pohľadu riešiteľov projektu vidíme bezprostredný prínos prieskumu v tom, že poskytol užitočné informácie pre aktualizáciu obsahu, foriem a adresátov informačného vzdelávania. Okrem toho môžu získané údaje pri detailnejšom skúmaní pomôcť formovať obraz informačného správania mladých ľudí, ich postojov ku knižniciam a ich službám, resp. ukázať vývoj, ktorý sa odohráva s postupujúcim vekom a vzdelaním. Získané údaje sú osobitne spracované pre verejné, vedecké, akademické aj školské knižnice, takže ich možno analyzovať z rôznych uhlov pohľadu.

Vo vzťahu k informačnému vzdelávaniu výsledky naznačujú, že situácia skutočne nie je ideálna, a ak si majú knižnice zachovať pozície nevyhnutnej súčasti vzdelávania (formálneho aj neformálneho), malo by

sa informačné vzdelávanie zintenzívniť (najmä v spolupráci s učiteľmi a školami) a modernizovať. Knižnice majú mladým ľuďom čo ponúknuť, okrem kvalitných informačných zdrojov sú to najmä poznatky o tom ako pracovať s informáciami, ako ich korektne používať a ako im porozumieť. Tieto poznatky treba komunikovať rôznymi formami, nielen vzdelávacími akciami. Ich nositeľmi musia byť knihovníci samotní, webové stránky knižníc, ich profily na sociálnych sieťach a všetky komunikačné kanály, ktoré knižnice používajú. Aj toto je poznatok, ktorý priniesli výsledky prieskumu PIGIS. Námetov na doplnenie prieskumu je viacero, jedným by mohlo byť zisťovanie miesta a úlohy učiteľov vo formovaní informačných potrieb študentov.

Literatúra:

Steinerová, J. – Grešková, M. – Ilavská, J. 2010. Vyhľadávanie informácií a organizácia poznania v elektronickom prostredí [online]. Bratislava: FiF UK. ISBN 978-80-89236-80-0 [cit. 2022-05-11]. Dostupné na https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kkiv/Granty_a_projekty/Inwent/VIOPvEP.pdf

Sonnenwald, D. – Wildemuth, B. S. – Harmon, G. L. 2001. A research method to investigate information seeking using the concept of Information Horizons: An example from a study of lower socio-economic students' information seeking behavior. The New Review of Information Behavior Research [online], 2, p. 65-86. [cit. 2022-05-11]. Dostupné na: <http://eprints.rclis.org/7969/1/2001-info-beh-sonnenwald.pdf>

Knižnice a informačné vzdelávanie. 2022. Košice: SAK (v tlači)